

SUURTEN PROJEKTIEIN LOPPU

SUURET PROJEKTIT JA KAPITALISMIN HILJAINEN VALLANKUMOUS

Jo kauan ennen Berliinin muurin sortamista maahan monilla yhteiskuntatieteilijöillä on ollut tunne siitä, että elämme aikakauden loppua. Itäisen Euroopan poliittiset mullistukset ovat tietysti historiallisen käännekohdan ratkaiseva tekijä, mutta läntisissä kapitalistimaissa sillä on omat sisäsyntyiset ehtonsa.

Kirjallisuudessa on ollut suuri houkutus kokonaisvaltaisiin historian jaksotuksiin. Nykyajan tunnusmerkeistä ilmeisin on keskiöiden häviäminen; siksi menneisyyden teoretointi helposti tuottaa yksikeskiöisiä käsitteitä sirpalemaisen nykyisyyden vastakohdaksi. On puhuttu modernin muuttumisesta postmoderniksi, organisoituneen kapitalismin disorganisoitumisesta, jälkiteollisen tai informaatioyhteiskunnan tulemisesta.

Liiallinen menneen — jopa nykyisen — aikakauden kokonaisvaltaistaminen on synnyttänyt siihen, että puheet modernista ja postmodernista substantiiveina ovat niin epäonnistuneita. Nykyaika ei ole ymmärrettävissä millään käsitteellä, vielä. Elämme epäaikakautta, jota voi kuvata vain negatiivisesti. Keskiöiden häviäminen on sen olemus, mikä selittää myös sen, että Ranskan vallankumouksen kaltaiset kokonaisvaltaiset tapahtumat eivät tee sitä näkyväksi ja nimettäväksi. Jos maailmanjärjestelmä muuttuukin rymisten, idässä ja etelässä kansat ovat liikkeessä, pohjoisessa ja lännessä uuden aikakauden vallankumous on

hiljainen ja tapahtuu vähitellen, melkein huomaamatta ja pienissä asioissa.

Yhteiskunta on toimintaa, ei vain rakenne, mutta kapitalististen maiden kolme suurta toiminnan keskiötä näyttävät olevan häviämässä tai hajoamassa omiin ristiriitoihinsa. Aineellis-teknisen edistysksen, tasa-arvoisen individualismin ja kansallisten hyvinvointivaltioiden projektit näyttävät nyt yhtä mahdottomilta historiallisina liikevoimina ja motivaatiotekijöinä kuin ne olivat itsestään selviä aina 1970-luvulle asti.

AINEELLIS-TEKNINEN EDISTYS

Tämän vuosisadan aikana tapahtunut tekninen edistys on ollut kiihtyvää ja huima. Tavalliset ihmiset läntisissä kapitalistimaissa syövät, liikkuvat ja asuvat nyt ylellisemmin kuin viime vuosisadan keisarit. On vain vähän tapauksia, joissa aineellis-teknisen kehityksen projekti olisi johtanut ristiriitaan palkkatyön ja pääoman välillä. Niistä suurimpana — ja vaikutuksiltaan katastrofaalisena — Scott Lash ja John Urry (1987, 269—279) pitävät varhain teollistuneen Englannin taantumista ”kapitalismin heikoimmaksi renkaaksi” työelämän ristiriitojen seurauksena. Jopa maatalouden jäykät rakenteet ovat vähitellen antaneet periksi tuottavuuden kasvun vaatimuksille (Granberg 1989, 157—160). Länsimainen ihminen on oppinut hallitsemaan luontoa paremmin kuin yhteiskuntaansa: tuottavuuden kasvu ei ole poistanut nälkää mutta on

kuitenkin synnyttänyt pysyvän maatalousyli-
jäämän, josta osa on kanavoitunut alkoholin
tuotantoon ja pitänyt sen vuoksi alkoholin
kulutusta keinotekoisen korkealla tasolla
(Kortteinen 1989, 45—55).

Luonnon herruuden sankarillisin haave,
kuoleman voittaminen, on sekin käden ulottu-
villa, mutta vielä traagisemmin seurauksin.
Ivan Illichin (1975) valtasosiologinen selitys
medikaalisen teknologian paisumiselle ei
selvästikään ole riittävä; unelma ikuisesta ja
kivuttomasta elämästä on osa samaa edistyk-
sen projektia kuin avaruuden valloittaminen
ja robotisoitu autojen tuotanto. Medikaalinen
nemesis ei olisi mahdollinen ilman Prome-
theuksen urotyötä.

TASA-ARVOINEN INDIVIDUALISMI

Toinen suuri projekti, tasa-arvoinen individu-
alismi, on kiistanalaisempi osa päättyvän
aikakauden tulkintaa. Jos kurjistumisteoriat
nyt tuntuvatkin ideologiselta pakkopaidalta,
eikö sentään eriarvoisuuden ja ulossulkemi-
sen osoittaminen ole helppoa myös kaikkein
vahvimmin ”alhaaltapäin” rakennetuissa
hyvinvointiyhteiskunnissa? Lash ja Urry (1987,
35—49) tarkoittavat niillä maita, joissa aloite
hyvinvointivaltion rakentamisessa on ollut
ensisijaisesti työväenliikkeellä, kuten
Ruotsissa. Nykyaikaa arvioitaessa on kuiten-
kin tärkeää korostaa, että nopea teknologinen
edistys kehittyneissä kapitalistisissa maissa
on edellyttänyt valtaisa koulutuksen lisään-
tymistä, ammattirakenteen muutosta ja sen
mukana sitä, mitä sanomme ”sosiaalisiksi
liikkuvuudeksi”.

Voidaan tietysti olla monta mieltä siitä, onko
metafora kohoamisesta paikallaan silloin, kun
pienviljelijän lapsista tulee konttoristeja,
myyjiä tai matkaoppaita. Mutta amatillista ja
koulutuksellista liikkuvuutta se joka tapauk-
sessa on merkinnyt, ja se puolestaan on ollut
mittavaa kaikissa kapitalistisissa maissa,
suurinta niissä, jotka Suomen tavoin ovat
päässeet teknisen edistuksen liikeradalle

myöhään (Erikson 1983; Pöntinen 1983, 65).
Tuotantorakenteen muutokset ja keskittymi-
nen ovat luoneet uudenlaisia johto-, suunnit-
telu-, markkinointi- ja hallintotehtäviä, joihin
on tarvittu väkeä enemmän kuin vanhat aris-
tokratiat ja porvaristot ovat kyenneet keskuu-
destaan tuottamaan. Kun Ruotsissa vuosina
1892—1905 syntyneillä yläluokan lapsilla
oli 28-kertainen todennäköisyys päätyä luki-
oon verrattuna puoli- tai ammattitaidottomaan
työväestöön, ero oli vuonna 1950 syntyneillä
”enää” nelinkertainen (Johnson 1987). Lash
ja Urry (1987, 161—195) esittävät syyksi
tekniseen edistykseen olennaisesti kuuluneen
tayloristisen liikkeenjohtoperiaatteen, joka
nosti teollisuuden hallinto- ja suunnitteluteh-
tävissä toimivien osuuden työntekijöihin ver-
rattuna yli kaksinkertaiseksi Yhdysvalloissa
jo vuosisadan alkupuolella. Muualla kehitys
on ollut hitaampaa ja tapahtunut vasta toisen
maailmansodan jälkeen.

Olenainen edellytys tälle kehitykselle on
ollut toisen asteen koulu-uudistus kaikissa
kapitalistisissa maissa 1970-luvun alkuun
mennessä ja sen perässä kolmannen eli yli-
opistoasteen koulutuksen räjähdysmäinen
kasvu. Kumpikaan näistä ei ole toteutunut
ristiriidoitta, mutta perusteluista on silti val-
linnut yksimielisyys, jopa aristokraattisessa
Englannissa (Lowe 1988, 128—151, 200). Ei
ainoastaan Yhdysvalloissa vaan myös Euroo-
passa on tasa-arvoisten mahdollisuuksien
ideologia ollut tärkeä kapitalististen yhteis-
kuntien kitti, olivatpa piilo-opetussuunnitel-
mien eriyttävät vaikutukset todellisuudessa
miten ankaria tahansa (Broady 1986; Kivinen
1988, 270). Konservatiivien vastaväitteet
koulutuksen demokratisointiin ovat vedon-
neet pikemminkin lahjakkuuteen, kykyihin ja
yksilöllisyyteen kuin sosiaaliin etuoikeuk-
siin.

Tasa-arvoinen individualismi ei ole ollut
vain riittävillä valmiuksilla varustetun työvoi-
man syöttämistä tuotannon, jakelun, suunnit-
telun ja hallinnon koneistoihin. Se on ollut
myös sivilisoiva projekti kahdessa sangen ei-
hienosteleavassa mielessä. Ensinnäkin se on

ollut osa feodaalisten Gemeinschaftien pirstoutumista palkkatyöläistymisen ja yksilökansalaisuuden jalkoihin. Vaikka onkin totta, että vain noin puolet väestöstä varsinaisesti käy palkkatyössä (Lindgren 1990, 12; Brown 1978, 62), työvoiman uusintamisjärjestelmä on tullut täydellisesti riippuvaiseksi työpalkasta ja sen johdannaisista. Muut tulomuodot, ensisijaisesti sosiaaliset tulonsiirrot, ovat vain työpalkan jatkeita tai täydentäjiä ja välttämättömiä nimenomaan sen vuoksi, että rahatuloista riippumaton hyödykkeiden jako ja aineellinen uusintaminen ovat tulleet mahdottomiksi.

Tasa-arvoinen individualismi on ollut siviisoiva projekti myös toisessa merkityksessä. Palkkatyöyhteiskunnan keskeinen uusintamisyksikkö on ydinperhe. Perhehistorioitsijat ovat pitkään keskustelleet kapitalismin vaikutuksista perherakenteeseen (Anderson 1971 & 1980; Lasslett 1977; Journal of Family History 1987). Kausaalisuhteista riippumatta ydinperhe on ollut keskeinen uusintamisinstituutio toisen maailmansodan jälkeisellä kaudella Euroopassa ja jo sitä ennen Yhdysvalloissa. Siihen on latautunut voimakkaita ideologisia ja tunneperäisiä yhteiskunnallisen kelvollisuuden ja velvollisuuden vaatimuksia niin kasvatuksen kuin seksuaalisuudenkin alueella. Puhtaus ja itsensä hillintä, ihmisen fyysinen erottuminen luonnosta (liasta) ja muista ihmisistä, on näiden vaatimusten hyväksymisen selväkielinen merkki. Koti, avioliitto ja hygienia kuuluvat erottamattomasti palkkatyöläisten yksilöllisyyteen; ei siis pidä liioitella sitä, että porvaristo on niitä työväenluokalle tyrkyttänyt, kuten Jonas Frykman ja Orvar Löfgren ovat ruotsalaisen hyveellisyyden historiaa tulkinneet (Frykman & Löfgren 1983).

Kotikulttiin on lisäksi liittynyt sukupuolten välinen työnjako ja siihen liittyviä ristiriitaisia odotuksia, jotka useimmista nyt tuntuvat repressiivisiltä mutta jotka toisaalta ovat olleet välttämättömiä palkkatyöläisten kansalaisyhteiskunnan rakentamisessa ja jotka myös omaa pesäänsä rakentavat naiset ovat usein

kokeneet edistyksellisiksi (Hall & Davidoff 1988; I. Sulkunen 1989; Åström 1985).

KANSALLISET HYVINVOINTIVALTIO

Kolmas suuri projekti, kansallisten hyvinvointivaltioiden rakentaminen, on kiinteästi kuulunut yhteen sekä aineellis-teknisen edistyksen että tasa-arvoisen individualismin kanssa niin käytännöllisistä kuin ideologisistakin syistä. Monista hyvinvointivaltion rakentamisen selityksistä (Kosonen 1987, 48—59) luontevin, näin jälkikäteen, on se, että se on sekä suoraan että epäsuorasti osa palkkatyön universalisoitumista. Muut sosiaaliset tukijärjestelmät palkkatyön ulkopuolella eivät yksinkertaisesti ole mahdollisia. Sosiaalisten tukijärjestelmien pystyttäminen on tietysti ollut monenlaisten poliittisten kamppailujen tulosta, mutta olisi asian liiallista yksinkertaistamista langettaa ansio vain työväenluokan onnistuneelle kamppailulle alhaalta käsin. Myös ylhäältä tapahtunut projektin rakentaminen on ollut siinä tärkeä, joissakin maissa, kuten Saksassa, jopa alun perin tärkeämpi kuin työväenliikkeen vaatimukset (Lash & Urry 1987, 17—29).

Modernin yhteiskunnan ideologia ei ole ollut vain universalistinen; tuekseen se on edellyttänyt myös partikulaarisia aatteita, joista kansallisuus ja uskonto (protestantisuus) ovat olleet tärkeimpiä (Gellner 1983). Hyvinvointivaltioiden kansallinen luonne on ilmeinen jo sillä perusteella, että ne ovat rakentuneet kansallisten luokkapuoluejärjestelmien sekä korporatiivisten neuvottelumekanismien varaan.

ESIMERKKI: ALKOHOLIPOLITIikka **SUURISSA PROJEKTEISSA**

Alkoholi on hyvä ja paha, monien jumalien siunaama, toisten kiroama. Sekä sen käyttö että sen vastustaminen voivat palvella monenlaisia symbolisia tehtäviä, mutta mitä ja miten,

se riippuu sekä jumalista taivaassa että alkoholista maan päällä. Siksi alkoholipoliitikka on hyvä esimerkki suurten projektien tiivistymisestä pieniin asioihin, joissa yksilöllinen arki ja historian liike kohtaavat.

On tärkeää erottaa toisistaan kolme kysymystä: mitä alkoholi tekee ihmiselle, mitä ihminen tekee alkoholilla ja mitä ihmiset tekevät alkoholin suhteen. Keskityn seuraavassa viimeiseen näistä, unohtamatta, että kaikki liittyvät yhteen.

Alkoholin kulutuksen kasvu kehittyneissä kapitalistisissa maissa on olennaisesti kytkeytynyt aineellis-tekni- sen edistyksen suomaan kulutusmahdollisuuksien lisääntymiseen (P. Sulkunen 1980). Alkoholiin liittyvien ongelmien uudelleenmäärittely terveyshaitoiksi, paljon puhuttu medikalisaatio (Mäkelä & al. 1981), ilmensi monissa maissa modernisoituvan, individualisoituvan yhteiskunnan moraalikoodien muutosta mutta myös luottamusta aineellis-tekni- sen edistyksen lupauksiin. Alkoholin pahuutta on pyritty hallitsemaan tieteellis-tekni- sen rationaalisuuden keinoin, osittain lääketieteellisenä ja osittain sosiaali- tekni- senä ongelmana.

Samaan aikaan tasa-arvoinen individualismi vaati uusia, universalistisia ratkaisuja alkoholiongelmien ehkäisyyn. Varsinkin pohjoismaiset monopolijärjestelmät nojasivat alun perin sosiaalisen diskriminaation periaatteisiin. Naiset, nuoret ja työväestö haluttiin pitää erossa alkoholista (Bruun 1985, 74—114; Järvinen 1991). Vielä 1970-luvulla oli Belgian alkoholilainsäädännössä nähtävissä jälkiä erottelevasta alkoholipoliitikasta, ja niitä on yhä brittiläisessä anniskelulainsäädännössä. Edellisessä tapauksessa yhtenä tarkoituksena oli estää työläisiä hankkimasta väkeviä, jälkimmäisessä historiallinen alkuperä on ollut pyrkimys kohentaa työläisten työkuria rajoittamalla pubien aukioloaikoja (Harrison 1971). Myös Ranskassa työläisten kahvilakulttuuria on pyritty kontrolloimaan, mutta selvemmin poliittisista syistä, ovathan kahvilat ja muut julkiset juomispaidat olleet myös poliittisen agitaation näyttämöitä jo 1700-luvulla (Bren-

nan 1989, 269—310) ja vielä selvemmin kommuunin jälkeen (Barrows 1979). Samantapainen on myös Ruotsin ravintolakuivuu- den historia (Magnusson 1985).

Suomessa kesti varsin kauan, 1960-luvulle saakka, ennen kuin universalistiset periaatteet pääsivät korvaamaan erottelevaa alkoholipoliitikkaa, ja meillä esiintyvä holhoustrau- ma on vieläkin samaa perua. Autonomiset, rituaaliin ja myytiin perustuvat kontrollit olivat Suomessa alun perinkin heikkoja, ja nekin hieroutuivat sodan jälkeen palkkatyöläisty- misen ja kaupungistumisen jalkoihin. Niitä pyrittiin korvaamaan valtiollisella, sivilisoi- valla alkoholipoliitikalla ylhäältäpäin. Hygienian (rituaalinen juomalaatujen luokit- telu, annostelu, tarjoilu; juomisen rajoittami- nen sisätiloihin ja selkeästi määriteltyihin tilanteisiin jne.) ja itsensä hillitsemisen peri- aatteet tuntuivat aluksi vierailta ja niiden vaatiminen diskriminoinnilta.

Vasta niin sanottu kokonaiskulutusteoria oli universalistinen, moderni vastaus yhteiskun- nalliseen alkoholikysymykseen hyvinvointi- valtion rakenteiden rajoissa. Meillä niin kuin muissakin kieltolakiperinteen maissa valtiol- lisen, ehkäisevän alkoholipoliitiikan legitiimi- syys ei suoraan joutunut tasa-arvoisen individualismin uhkaamaksi, kunhan se vain kunnioitti universaalisuuden pyhää periaa- tetta. Keskeinen selitys on se, että raittiusliike Suomessa, samoin kuin Ruotsissa, kutoutui jo muotoutumisvaiheessa kansalaisyhteiskunnan ja valtion suhteita välittäviin poliittisiin rakenteisiin. Raittiusaate on järjestöraken- teellisista syistä pysynyt pitkään osana suomalaista ja ruotsalaista kansalaisuskontoa (I. Sulkunen 1985). Monien kansanedustajien poliittinen ura on alkanut jo varhaisella iällä järjestötoiminnasta, ja suuri osa siitä on kyt- keytynyt tavalla tai toisella raittiustoimintaan. Suomessa tämä muuttui nopeasti, kun 1980- luvulla osa kansanedustajista rekrytoitiin järjestörakenteen ulkopuolelta (Noponen 1989, 135—138; Väänänen 1988). Vielä vuonna 1968 eduskunnan raittiusryhmässä oli 25 kansanedustajajäsentä, vuonna 1988

enää seitsemän (Suomen kansanedustuslaitoksen historia, osa 12, 647; Suomen raittiusjärjestöt ry:n toimintakertomukset).

Monissa sellaisissakin maissa, joissa alkoholin vastustaminen ei ole samalla tavalla muodostunut jakamattomaksi kansalaisuskonnoksi, ehkäisevä alkoholipolitiikka on — universalismin ehdoilla — päässyt vaihtelevalla painolla hyvinvointivaltion työjärjestyksiin. Ranskassa perustettiin sosialistipääministeri Mendès-Francen toimesta valtiollinen alkoholihaittojen ehkäisytoimisto vuonna 1954, Saksan liittotasavallassa raittiusliikkeen organisaatiot on puolivaltiollistettu, ja kaikissa läntisissä kapitalistimaissa on jonkinlaisia valtiollisia elimiä seuraamassa alkoholiolojen kehitystä, joskin niihin vaikuttamisen keinot ovat usein vähissä.

AITOUDEN ONGELMA JA AINEELLIS-TEKNINEN EDISTYS

Kaikki suuret projektit ovat tulleet tiensä päähän, kukin eri tavalla ja eri syistä, samalla tietysti vaihdellen eri maissa. Tämä ei tarkoita, että aineellis-teknistä edistystä ei enää tapahtuisi tai että hyvinvointivaltiot lakkaisivat olemasta tai että tasa-arvon ihanteita ei enää voisi käyttää lainkaan legitimaatioperustana. Vielä vähemmän on näkyvissä loppua individualismille, jota mikään keinoyhteisöllisyys ei voi korvata niin kauan, kuin palkkatyö pysyy määräävänä yhteiskunnallisena jakoperusteena.

Eikä historiakaan pääty. Uusia projekteja syntyy, emme vain tiedä, mitä ne ovat ja ketkä niiden historiallisiksi kantajiksi asettuvat. Sen sijaan tiedämme, että entiset suuret projektit eivät enää voi toimia historiallisina keskiöinä, joiden ympärille yhteiskunnan rakenteita muovaava toiminta voisi järjestäytyä ja joiden maailmaa muuttava kumu antaisi voiman pyrkimyksille ja selityksen uhrauksille silloin, kun niitä tarvitaan.

Aineellis-tekninen edistys törmää tietenkin ympäristötuhoon, mutta siitä sosiologeilla

näyttää olevan kovin vähän sanottavaa. Jos jokin ratkaisu olisi olemassa, se edellyttäisi teknisiä ja teollisia keinoja, jotka samalla olisivat yhteiskunnallisia megaprojekteja (Larson 1989). Paluu luontoon ei ole mahdollista, koska luontoa ei enää ole. Toisaalta ratkaisun löytyminen tuntuu kovin epätodennäköiseltä ongelman globaalin luonteen vuoksi. Reagoimme ympäristöongelmaan vasta, kun havaitsemme sen, mikä on liian myöhäistä. Reaktiomme aiheuttaa todennäköisesti jossain muualla suurempaa haittaa kuin se, mikä voidaan oman elämämme piirissä välttää. Siksi aineellis-tekninen edistys todennäköisesti jatkuu mutta yhä ongelmallisemmin seurauksin. Parempi elämä kaikille tulevaisuudessa on vain harvoin riittävä peruste uhrautumiselle tässä ja nyt, vaikka tietoisuus ympäristöongelmista onkin kasvanut (Uusitalo 1990).

Mutta aineellis-teknisen edistyksen projekti on päätenyt ristiriitaan itsensä kanssa toisellakin tavalla. Sanon sitä yleisesti aitouden ongelmaksi, koska se koskettaa hyvin monia elämän ja kulttuurin alueita saman logiikan mukaisesti.

Jos modernismia ja postmodernismia koskevassa pohdinnassa on jotain sosiologisesti huomion arvoista, se on juuri aitouden ongelma. Kaikki varteen otettavat teoreetikot Foucault'sta Lyotardiin, Adornoon, Habermasiin, Baudrillardiin, Jamesoniin ja Lashiin saakka esittävät samantapaisen ajatuskehikon vaikka eri tavalla ajoittaen ja sijoittaen: moderni korvasi esimodernin representaation konstruktiolla, postmoderni korvaa alkuperäisen konstruktion mallilla, simulaatiolla tai pastisilla.

Yksi tapa yhdistää tämä tyylikeskustelu historiaan on tarkastella sitä taiteen, miksei yleensä intellektuellien sosiaalisen aseman representaationa. Tai sitten voidaan jollakin, ehkä hieman katkeilevalla, päättelyllä yrittää yhdistää sitä itse sosiaalisen rakenteen ja identiteettien desentroitumiseen, kuten Lash ja Urry (1987, 292—300), ja näiden lisäksi vielä kulttuurin kaupallistumiseen (Lash 1990,

Mutta ei pitäisi väheksyä sitä yksinkertaista seikkaa, että estetiikka itse on ihmisen ja luonnon suhteen representaatio. Luonnollisen muodon korvautuminen abstraktilla ja abstraktin muodon korvautuminen pelkällä välineellä (Habermas 1986, 106) ei merkitse muutosta ainoastaan esteettisen suhteessa itseensä vaan myös kulttuurin suhteessa luontoon: kulttuuri representoi luontoa, kulttuuri representoi kulttuuria, kulttuuri ei representoi enää mitään. Ei ole mitään representoitavaa, koska kaikki on jo jäljitelmää. Ei ole olemassa koskemattonta, aitoa luontoa, koska koskemattomimmatkin palaset sitä on jätetty sellaiseksi, niistä on tullut luontomuseoita. Aitoa esteettistä elämystä ei voi olla, koska elämys itse on jotain ennalta koettua, suunniteltua ja valittua ja sen vuoksi itsensä representaatio.

Aitouden ongelma syntyy kulttuurin ylenmääräisestä kyvystä hallita luontoa, ja jos se olisi vain esteettistä laatua, voisimme suhtautua siihen postmodernin kepeästi ja välinpitämättömästi. Valitettavasti se koskee myös totuutta ja sosiaalisen elämän kannalta vielä olennaisempaa kysymystä moraalista. Todella vaikeita yhteiskunnallisia ongelmia on jo syntynyt ja syntyy yhä lisää siitä, että myöskään elämää ei enää ole ”luonnollisesti” olemassa. Syntymä ja kuolema ovat kiertämättömästi tahtomisen asioita: kukaan ei voi saada elämänsä tai menettää sitä ilman, että joku on sitä tahtonut. Jean Baudrillard (1976, 247—249) sanoo, että olemme onnistuneet tekemään kuolemasta ”luonnollisen”, mutta tarkoittaa tällä suunnilleen samaa: luonnollistamalla kuoleman (ja elämän) olemme samalla riistäneet siltä oikeuden ja mahdollisuuden olla yliluonnollinen.

Tämä seikka ei ole lainkaan niin ylevän teoreettinen kuin näyttää. Kamppailussaan kuoleman voittamiseksi ihminen on edennyt niin pitkälle, että vaikka mitään enempää ei tehtäisi, elämän pitkittäminen, tautien välttäminen ja niistä paraneminen ovat medikaalitekni- sen tietämyksen puolesta aina mahdolli-

sia suuremmassa määrin kuin resurssit antavat myöten. On tehtävä valintoja, ja niiden tueksi on oltava käytäntöjä ja periaatteita, joiden nojalla ratkaistaan, millainen elämä on oikeutettu (ja samalla oma ja muiden velvollisuus) ja millainen ei. Tekninen edistys kääntyy moraaliseksi ongelmiksi, moraaliset ongelmat oikeudelliseksi.

Ei tietysti ole itsestään selvää, että itsevastuullisuuden periaate on valintaperusteista keskusteltaessa aina yhtä päällimmäisenä kuin nykyään. Se riippuu niistä poliittisista, taloudellisista ja kulttuurisista rakenteista, joiden rajoissa näitä ratkaisuja tehdään, ennen kaikkea siitä, kuka niitä tekee ja kenen suhteen. Maailman miljoonat ”turhat” nälkä- ja tautikuolemat ovat kaikkea muuta kuin itsevastuullisia; silti niiden takana on monentasoisia päätöksiä jo ennen niihin johtavia syntyjä. Ei kuitenkaan ole mitään syytä uskoa, ettei teollisuusmaissa etsittäisi ja sovellettaisi jonkinlaista vapaaehtoisen kuoleman käsitettä lähitulevaisuudessa paljon nykyistä järjestelmällisemmin, ellei sitten jokin suurthuho ratkaise ongelmaa.

AVOIMEN YHTEISKUNNAN SULKEUTUMINEN

Tasa-arvoinen yksilöllisyyden ehtyminen projektina on empiirisesti ja teoreettisesti vielä monimutkaisempi ilmiö kuin aineellis-tekni- sen rationaalisuuden törmäminen omiin rajoihinsa. Ilmiön vaikeus liittyy siihen, millä tavalla luokkarakenteen tosiasiallista muutosta ja siihen liittyvää sosiaalista liikkuvuutta kuvaillaan ja tulkitaan. Sosiologiassa sitä on tarkasteltu kovin erilaisista näkökulmista ja yhteismitattomilla käsitteillä. Aina kun puhutaan luokista ja liikkuvuudesta, sivutaan kysymyksiä a) arvon tuotannosta ja jaosta, b) pääoman ja työvoiman uusintamisen tarpeista, c) poliittisesta järjestäytymisestä ja identiteetistä sekä d) eriarvoisuudesta ja oikeudenmukaisuudesta. Vaikeutena on, että tasa-arvoisen yksilöllisyyden projekti ja luokkara-

kenteen muutos ovat repineet nämä kysymykset täydellisesti irti toisistaan, niin että kun puhutaan yhdestä asiasta, ei toisen suhteen enää voidakaan tehdä johtopäätöksiä.

Otetaan esimerkiksi teoriat ”palveluluokasta” (Offe 1985, 101—128). Työläisten ja maatalousväestön osuuden pieneneminen kolmannen sektorin kasvaessa voidaan nähdä lisäarvon tuotannon näkökulmasta (ylijäämäteoriat), mutta silloin kyetään sanomaan kovin vähän kaikista muista kysymyksistä. Pääoman ja työvoiman uusintamistarpeilla voidaan selittää osia palveluluokan kasvusta, mutta ei kaikkia ja sitä paitsi eri osia eri tavoin. Taas muut kysymykset jäävät auki. Hankalinta on, että mitkä tahansa rakenteelliset luokkateoriat tuottavat kovin huonosti toimivia luokkakuvia, jos otetaan vähänkään huomioon sitä, millä tavalla eri ryhmiin kuuluvat palkkatyöläiset tunnistavat itsensä niistä. Esimerkiksi Eric Olin Wrightin yritykset määritellä luokkia nojautumalla ensin kontrollin tai autonomian käsitteisiin (1978) ja myöhemmin täysin formaaliin riiston käsitteeseen (1985) pyrkivät ratkaisemaan juuri sitä ongelmaa, että uusia keskiluokkia on mahdotonta sijoittaa arvon tuotantoprosessiin ja että myöskään mikään arvomuodon teoreettinen kehittäminen ei kykene osoittamaan niiden paikkaa kapitalistisissa tuotantosuhteissa. Tarvitaan (moraalisia) lisäkriteerejä, mutta ne vastaavat vain poikkeustapauksissa uuden keskiluokan eri ryhmien omia tuntemuksia.

C. Wright Millsin upeat muotoilut valkokaulusluokan pirstoutuneisuudesta ja vieraantuneisuudesta (1956, ix) pätevät edelleen: ”Valkokaulusihmiset pujahtivat moderniin yhteiskuntaan ääntä päästämättä. Jos heillä lainkaan on historiaa, se on historiaa ilman suuria tapahtumia; jos heillä on yhteisiä etuja, ne eivät heitä yhdistä; jos heillä on tulevaisuus, se ei tule olemaan heidän itsensä tekemä. Jos he yleensä etsivät tietä, se on keskitie, mutta aikana jolloin keskitietä ei ole, ja siksi heidän kulkunsa käy kohti kuvitteellisen yhteiskunnan harhaa.” Myös valkoinen kauhus on muuttunut keskiluokkaa yhdistävästä

pikemminkin sitä sisäisesti erottelevaksi tunnusmerkiksi.

Pulmia on kolme. 1) Arvon tuotanto ja jako ovat irtaantuneet toisistaan todellisuudessa paljon radikaalimmin kuin Marxin teoriassa, jossa päästään vain klassisiin tulomuotoihin saakka. Työpalkan ja sen johdannaisten muodossa jaetaan kaikkia arvon osia, myös lisäarvon kulutukseen joutuva osa. Tuotannon kansainvälistyminen vielä mutkistaa olennaisesti koko lisäarvon tuotantoprosessia. 2) Palkkatyöläistyminen ja siihen liittyvä ydinperheistyminen on kierre, joka synnyttää valtavan turva- ja hoivapalvelujen sektorin, jota vielä medikaalis-tekninen edistys kasvattaa. Mutta sen rinnalla on kasvanut yhtä suuri tutkimuksen, suunnittelun, kierron ja hallinnon henkilökunta, ja viime aikoina on vielä syntynyt uusi yrittäjäsukupolvikin palvelemaan sekä suuria yrityksiä että julkista hallintoa (Steinmetz & Wright 1989; Linder 1991). Kasvanut kolmas sektori koostuu siis kovin monenlaista työtä tekevästä ja monenlaisissa alistussuhteissa toimivista ihmisistä; heidän ainoat yhteiset luokkamääreensä ovat palkkatyömuodon lisäksi negatiivisia: he eivät osallistu suoranaisesti tavaroiden tuotantoon (Offe 1985, 105). 3) Palkka johdannaisineen on universaalinen jaon muoto. Sen määrä toimii huonosti sosiaalisen identiteetin tunnusmerkkeinä, ja siksi niitä on haettava muualta.

Näistä syistä ainoa järkevä nimitys tälle kasvaneelle ihmisryhmälle on uusi keskiluokka. Luokka, koska se perusteellisesti sekoittaa tunnistettavissa olevan luokkarakenteen; keski-, koska sen rajat ovat epämääräiset niin alas, ylös kuin sivullekin; uusi, koska sitä ei voi sekoittaa vanhoihin hallinto-, älymystö- ja pikkuporvariston ryhmiin.

Tasa-arvoisen individualismin projekti on päättynyt kahdesta syystä. Ensinnäkään uusi keskiluokka ei enää voi kasvaa jo pelkästään rekrytointipohjan kapeuden vuoksi. Toiseksi, jakotaistelu uuden keskiluokan sisällä on johtanut universalismin periaatteen mureneamiseen. Pelkkä palkkatyöläisyys ei riitä organisoitumisen, identiteetin ja ideologian perus-

taksi; sen tilalle on astunut muita: sukupuoli, paikallisuus, etnisyy, kansallisuus. Ja ennen kaikkea ammattikunta, professio.

Emile Durkheimin (1990, 14—47) aavistus ammattikuntalaitoksesta sosiaalisen organisaation perustana näyttää sittenkin toteutuvan. Sen olennainen osa on diplomitalous ja siihen liittyvä työn osittaminen, hierarkisoiminen ja byrokratia. Mutta muillakin merkkijärjestelmillä on sijansa. Erityisesti yksityisellä sektorilla, jossa monopolistinen diplomien kontrolli on hankalammin toteutettavissa kuin julkisissa tehtävissä, maku, tyyli ja elämäntapa ovat tärkeitä sosiaalisen aseman perusteita ja tunnusmerkkejä.

Julkisella sektorilla eli pääasiassa terveydenhuollon, sosiaalialan ja opetustoimen piirissä professionalisoituminen on kokonaisuutena kasvanut, laajentunut alaspäin ja on nyt lähes täydellinen. Samalla diplomien taso ja koulutusvuosina mitattava ”hint” ovat kasvaneet ja ammatillinen järjestäytymisaste kohonnut (Rinne & Jauhiainen 1988, 450—455).

Kaiken kaikkiaan nyt kovettumassa oleva sosiaalisten hierarkioiden järjestelmä alkaa muistuttaa yhä vähemmän luokkarakennetta ja yhä enemmän sitä, mitä Max Weber kuvasi sanalla ”säädty” ja mikä on anglosaksisessa sosiologiassa omaksuttu termiin ”sosiaalinen asema” (status) (Moorhouse 1989). Avoin yhteiskunta on sulkeutumassa.

Säätyjen sulkeutuminen edellyttää sisäänpääsyn rajoittamista, ja diplomitalous on siinä keskeinen väline. Mitä rajoitetumpi sisäänotto koulutusväylälle on, sitä suurempi paino on muilla kuin koulun antamilla valmiuksilla, toisin sanoen sosiaalisella periytyvyydellä. Tästä selittyy se paradoksi, että samalla kun sekä teknisen että humanistisen (kielitaito, historia, maantieto, politiikka) tietämyksen vaatimustaso on kohonnut moninkertaiseksi ja taloudelliset voimavarat ovat kasvaneet sen tuottamiseksi, nimenomaan yleissivistävän koulutuksen tasoa ja osuutta on pyritty supistamaan ja erikoistavaa koulutusta lisäämään Suomenkin koulutuspoliittisissa uudistuksis-

sa viime vuosikymmenen aikana (Kivinen 1988, 235—286). Kauniit universalistiset periaatteet jatkuvasta koulutuksesta ja avoimista koulutusväylistä ovat vain kärjistämässä sosiaalisia eroja ja vahvistamassa diplomitiloutta siirtämällä väylille ohjautumista aikaisempaan ikäkauteen, jolloin kodin perimällä on suurin vaikutus.

KANSALLISESTA HYVINVOINTIVALTIOSTA KULTTUURI- JA HOIVAVALTIOKSI

Hyvinvointivaltion loppua on ennusteltu jo parikymmentä vuotta. Mitään loppua ei kuitenkaan ole näkyvissä sen enempää Pohjoismaissa (Kosonen 1987, 257) kuin muuallakaan. Edes Thatcherin kausi ei supistanut valtion bruttokansantuote-osuuksia Englannissa (Taylor-Gooby, käsikirjoitus), mutta tärkeitä muutoksia on silti tapahtunut.

Ensimmäinen niistä on se, että hyvinvointivaltio ei enää ole suuri projekti vaan pikeminkin rakenne. Valtion osallistuminen talouteen voi tuskin enää kasvaa, mutta hyvinvointivaltion rakenteet on pystytetty; niihin liittyy sekä yleisiä että erityisiä etuja niin paljon, että ne säilyvät, vaikka niiden pystyttämisen perustelut ja tavoitteet unohtuisivatkin. Niiden tukemiseen ei tarvita eikä ole saatavissakaan suuria aatteellisia ja poliittisia liikkeitä. Vanhasta ”vapaan elinkeinoelämän” ja ”sosialismin” ristiriidasta puolestaan on jäljellä vain paikallisia saarekkeitä, eikä joidenkin valtionyritysten mahdollinen yksityistäminen pura itse järjestelmää.

Voimme jakaa (hyvinvointi)valtion toiminnat karkeasti seuraaviin tehtäviin: a) infrastruktuurista huolehtiminen, b) palvelujen, koulutuksen ja informaation tuotanto, c) suojeleminen ja järjestyksen ylläpito, d) tulojen uudelleenjakoon. Näistä vain palvelujen tuotannossa on Englannissa ja Yhdysvalloissa tapahtunut vähäistä supistumista 1980-luvulla (Taylor-Gooby, käsikirjoitus; Gilbert & Gilbert 1989). Pohjoismaissa ilmeisesti ei sitäkään (Kosonen 1987, 273—313); tulojen uudelleenjaos-

sa voi olla tapahtumassa jakoperusteiden (ja vastaavasti valtion tulojen maksatusperusteiden) muutoksia, mutta palkkatyöhön perustuvan jakojärjestelmän välttämätön paikkaus tuskin on hoidettavissa muuten kuin valtiollisesti.

Palvelutuotannon, jopa koulutuksen yksityistäminen vastaa uuden keskiluokan populistis-individualistista henkeä ja saattaa sitä paitsi olla tehokkuuden näkökulmasta rationaalistakin. Sivutuotteena kuitenkin tapahtuu palvelujen saatavuuden ja tason eriytyminen. Huono-osaisimman väestön tarvitsemat palvelukset jäävät joka tapauksessa julkisen sektorin tuotettaviksi paikallisella tasolla.

Kiinnostava kysymys on, missä määrin valtion suojelutehtävää voidaan arvioida uudelleen. Palontorjunta, väestönsuojelu, tuoteturvallisuuden valvonta, maanpuolustus ja poliisitoimi ovat tuskin yksityistettävissä, mutta heti kun on kysymys valintakäyttäytymisestä ja varsinkin kulutuksesta, partikularistinen individualismi suodattaa valtion väliintulopyrkimykset ei-legitiimiksi tunkeutumiseksi yksityisyyden alueelle. Sodat huumeita vastaan voivat toistua vain sillä ehdolla, että huumeet onnistutaan pitämään suljettuina negatiivisen toiseuden määritelmiin. Tupakkasodan menestys on ollut mahdollinen vain, koska tupakointi on epähygieenistä: se synnyttää fyysisen kontaktin toiseen ihmiseen, ja vielä saasteen välityksellä. Alkoholi on molemmissa suhteissa huonompi vihollinen.

Hyvinvointivaltion projektien olennainen piirre on ollut niiden kansallisuus (Lash & Urry 1987). Hyvinvointivaltion yhteiskuntasopimuksia laatineet korporatiiviset neuvottelumekanismit ja luokkapuolueiden järjestelmät ovat toimineet valtakunnallisella tasolla, ja niiden ylimpänä sopimuksen sopimuksena on ollut kansallinen identiteetti.

Tutkijat ovat jo pitkään ennustelleet korporatiivisen neuvottelumekanismin hajoamista alhaalta ja sisältäpäin. Klientismi ja muut vieraantumisen oireet ovat viitanneet siihen, että suuret, pelkän palkkatyöläisyyden yhdistämät korporatiiviset ammattijärjestöt kuten

SAK (Kevätsalo 1988, 122—153) menettävät neuvotteluvoimansa, joka siirtyy liitoille ja yrityskohtaisille organisaatioille (Lash 1985; Lash & Urry 1987, 232—284; Offe 1985, 151—169). Professionalismi ja uussäätyisyys vahvistavat tätä kehityssuuntaa.

Toisaalta samanlainen hajoamispainee suuntautuu kansallisiin järjestelmiin myös ulkoa ja ylhäältäpäin, varsinkin Euroopan yhteisöjen jäsenmaissa. Vaikka mitään yhtäkkistä yhdentymistä ei olekaan tapahtumassa, ylhäältäpäin suuntautuva paine on vähitellen siirtämässä ainakin tulonjakoon ja suojeluun liittyviä hyvinvointivaltion toimintoja ylikansalliselle tasolle. Julkisista palveluista ja kulttuurista huolehtiminen jää joka tapauksessa paikallisten ja varsinkin aluetason hallinnon varaan, ja sikäli kuin palvelutuotannossa keskitytään yhä selvemmin sosiaalihooltoon, voidaan kärjistää, että hyvinvointivaltion projekti on muuttumassa kulttuuri- ja sosiaalivaltion rakenteeksi.

ALKOHOLIPOLITIikka JA SUURTEN PROJEKTien LOPPU

Jos alkoholipolitiikka on — varsinkin Pohjoismaissa — ollut näkyvä vaikkakin syrjäinen kenttä, jolla suuret projektit ovat kohdanneet, myös niiden vetäytyminen on sen näyttämöllä joskus näyttävää katsottavaa.

Yhteiskunnallinen alkoholikysymys on menettänyt asemansa kansallisia identiteettejä kantavissa liikkeissä; itse liikkeet ovat irrotautuneet kansasta ja sulautuneet valtiooon. Alkoholiongelma ei silti ole häviämässä eikä sen ympärillä tapahtuva liikehdintäkään katoamassa olemattomiin. Kansallisten kansalaisuskontojen dogmatiikassa alkoholilla ei ehkä ole enää sijaa, ei myöskään sen vastustamisella. Mutta alkoholi on ja pysyy yhteiskunnallisessa keskustelussa muilla tavoin.

Esimerkiksi uussäätyisyys näkyy alkoholipolitiikan kentällä kahdella tavalla. Ensinnäkin maun, tyylin ja elämäntavan merkkinä alkoholin käyttö on yksi, tosin erotteluarvol-

taan heikkenevä, kulttuurisen pätevyyden osoitin. Sen merkitystä vähentää aitouden ongelma: kulutustyyliin nojautuvat erottelut kuluttavat itsensä tyhjiin sitä helpommin, mitä vähemmän taloudellista ja kulttuurista pääomaa ne edellyttävät. Alkoholin kilpailukyky on tässä suhteessa sangen huono ja jatkuvasti vähenevä, eikä olisi ihme, jos näin käy muisakin maissa kuin Ranskassa (P. Sulkunen 1986 & 1988); Suomi kuitenkin voi olla poikkeus, sillä erottautuminen kävisi parhaiten olemalla käyttämättä alkoholia. Vertaileva nuorisotutkimus Ranskassa ja Yhdysvalloissa osoittaa, että jo lieväkin alkoholin käyttö ennustaa hyvin koulusta poissaoloja ja huonoa koulumotivaatiota, siis suuntautumista alempiin säätyihin (Choquet & al. 1990, 161, 170). Samanlaisia tuloksia on saatu suomalaisen nuorison alkoholin käyttöä koskeissa tutkimuksissa (O. Rahkonen & Ahlström 1989).

Toisaalta jos yhteiskunta on sulkeutumassa, myös palvelut ja turva tulevat osaksi sosiaalista asemaa. Terveyspalvelujen yksityistäminen ja kytkeminen työsuhteeseen eriyttävät sekä niiden saatavuutta että erityisesti niiden laatua. Kustannusten vähentämispaine huono-osaisimmille tarkoitetuissa julkisen (paikallisen) sektorin palveluissa on kasvava ja niiden puolustajien joukko pienenevä. Jos universalismin periaatteisiin nojautuva hyvinvointivaltio on ollut julma huono-osaisimpia alkoholisteja kohtaan (P. Sulkunen & K. Rahkonen 1987), vielä julmempi se todennäköisesti on, jos näistä periaatteista luovutaan. Toisaalta luopuminen saattaa vaikuttaa myös alkoholijuomien tarjontaa eriyttävästi. Tässä valossa on syytä nähdä Ruotsissa käyty keskustelu ostolupien ottamisesta uudelleen käyttöön.

Kiinnostavimpia kohtauksia projektien poistuminen kuitenkin synnyttää alkoholipolitiikan näyttämöllä aitouden ongelman ja professionaalisuuden leikkauspisteessä. Luonnollisen kuoleman ja elämän mahdottomuus tuo alkoholin ja muut elämäntapaan liittyvät vapaaehtoiset uhkatekijät uuden moraalisen ja

oikeudellisen ongelmakentän ytimeen. Kulttuuri- ja sosiaalivaltion byrokratiassa alkoholiongelmiin osuus on korostumassa ja kover-
tumassa suoraan niistä vastaavien professio-
iden intressien sisään. Kuten Klaus Mäkelä ja Juha Partanen (1982) jo vuosia sitten arvelivat, ehkäisevän alkoholipolitiikan lippua liehuttamassa nähdään nykyään lääkäreitä, sosiaalihuollon ammattilaisia ja byrokraatteja enemmän kuin hyvää elämää puolustavia kansalaisjärjestöjä. Näin on käynyt ainakin Suomessa, Ruotsissa, Yhdysvalloissa ja Ranskassa. Ranskassa viime vuonna hyväksytty alkoholin ja tupakan mainontaa radikaalisti rajoittava lainsäädäntö olisi tuskin ollut mahdollista ilman valtiollisen asiantuntijaelimen (Haut Comité d'Etudes et d'Information sur l'Alcoolisme) toimintaa. Alkoholikysymyksiin erikoistuneet kansalaisjärjestöt ottivat asiassa pikemminkin epäilevän tai suorastaan kielteisen kannan.

Muut identiteettejä muodostavat sosiaaliset voimat — etniset, kansalliset, paikalliset, sukupuolen ja moraalisten ristiretkien (ympäristö, rauhanliike) ympärille kokoontuvat liikkeet — saattavat, mutta eivät välttämättä, löytää alkoholista pyhän vihollisen, negatiivisen toiseuden symbolin, mutta paljon todennäköisemmin pahuuden jumalien alttarille kuitenkin nousee muita uhrimaljoja.

Alkoholipoliittisen byrokratian näkökulmasta suurten projektien loppu saattaa näyttää pessimistiseltä päätökseltä avoimen yhteiskunnan, aineellisen-tekni-
sen edistyneen kansalliseen ja hyvinvointivaltiolliseen kertomukseen. On kuitenkin korostettava, että kun elämän ja kuoleman ei-luonnollinen ristiriita asettuu byrokratian ja professioiden voimakenttään ja kun alkoholi muiden vapaaehtoisten elämäntapariskien tavoin on tuon ristiriidan suuri ja tärkeä osa, ei voida puhua yhteiskunnallisen alkoholikysymyksen häviämisestä edes väliaikaisesti. Keskiöttömässä yhteiskunnassa se muiden liikevoimien tavoin vain hajoaa; jos alkoholin kaupan valtiolliset monopolit ovat huonossa huudossa, vielä hankalammin ylläpidettävissä ovat sen vas-

tustamisen monopolit. Samalla tavalla muidenkin sosiaalisten ongelmien määrittely on Jussi Simpuran (1991) arvion mukaan hajautumassa joukkotiedotuksen, erityisryhmien ja viranomaisten kesken. Tutkimuksen osalta tämä merkitsee sitä, että sen ei enää ole mahdollista huutaa vain yhdelle suurelle kentälle, vaan joukkueita ja pelejä on yhtä aikaa useita ja niistä näyttävin on byrokratian ja professioiden taistelu elämän ja kuoleman ratkaisemattoman ongelman kanssa.

VALLAN JA MORAALIN POLEMIKKI

Suurten projektien loppu ei tarkoita historian päättymistä. Tuskin sentään kaikki, mikä on kiinteää, on haihtumassa ilmaan, kuten Mars-hall Berman (1983) Marxia siteeraten asian ilmaisee. Mutta kieltämättä on vaikea arvioida, millaisia uusia projekteja historia synnyttää. On mahdotonta tietää, mitä idän ja etelän kansojen liikkeet vaikuttavat kehittyneiden kapitalististen maiden sisällä.

Mutta ennen kuin uudet projektit muotoutuvat, entisten päättymisellä on monenlaisia vaikutuksia sosiaaliseen elämään, varsinkin politiikkaan. Luokkarakenteen sekoittuminen aiheuttaa myös länsieurooppalaisen luokkapuoluejärjestelmän sekoittumista. Äänestysaktiivisuus laskee trendinomaisesti, järjestötoiminta hiipuu ja ennen kaikkea äänestäjien poliittinen liikkuvuus kasvaa.

Kun ei ole suuria projekteja ja niiden takana olevia liikkeitä, yhteiskunnallinen keskustelu joudutaan käymään pelkistetyllä vallan ja moraalien kielellä. Jos ei ole edistystä, jonka palvelukseen universaalinen järki voi asettua, on kuitenkin etuja, joita partikulaarinen järki voi puolustaa. Jos ei ole kansaa, jota

sosiaaliset liikkeet voisivat edustaa, on kuitenkin arvoja, vaikka kuinka ristiriitaisia, joita voi palvota. Jos ei ole kansallisia valtioita, joiden suuntaan voisi edustaa kansaa, on kuitenkin asemia, joita voi yrittää vallata.

Kriittisen sosiologian näkökulmasta sosiaalinen todellisuus näyttää yhä vähemmän prosessilta ilman subjektia ja yhä enemmän yksittäisiltä ratkaisuilta, joista on tärkeää tietää, kuka ne on tehnyt, kenen hyväksi ja millä valtuuksilla. Valta tunkeutuu elämäntapaan. Autoilevien, harrastavien ja herkuttelevien herrojen toiveet toteutuvat kuin itsestään (vrt. Noron elämäntapa-enklaavit 1991, 229—247), mutta kun leipä viedään lasten suusta tai keskustellaan vanhusten tarpeista, vastassa ei olekaan suuria liikkeitä vaan poljetun edun hiljainen ääni tai voimaton moraalisaarna. Mutta elämäntapa tunkeutuu myös valtaan, jonka tärkein voimavara on toinen valta; se on vallaksi tunnistettavissa usein vain siksi, että sitä käyttää samannäköinen, samoin ajatteleva ja samoin elävä mies.

Suurten projektien loppu tuo yhteiskunnalliseen keskusteluun siis entistä pelkistetyimmät moraalien ja vallan argumentit. Sisällöllisesti sen keskeinen aines on etujen, oikeuksien ja velvollisuuksien jako, sillä minkäänasteinen näköpiirissä oleva kapitalismin disorganisaatio tai markkinavaimien ylivalta ei voi näitä kysymyksiä poistaa poliittisen päätöksenteon piiristä. Resurssien ja palveluiden, varsinkin koulutuksen, uussäätöisillä jakoperusteilla on myös pitkäkestoisia rakenteellisia vaikutuksia. Saattaa olla, että tulevien suurten kamppailujen siemen kylvetään näissä nyt niin pitkästyttävissä keskusteluisissa marginaaliveroista, terveyskeskusmaksuista ja koulupiirijaoista.

KIRJALLISUUS

Anderson, Michael: *Family structure in nineteenth century Lancashire*. Cambridge 1971

Anderson, Michael: *Approaches to the history of the western family*. London 1980

Barrows, Susanna: *After the commune: alcoholism, temperance and literature in the early Third Republic*. In: Merriman, John (ed.): *Consciousness and class experience in nineteenth-century Europe*. New York 1979

- Baudrillard, Jean: *L'Echance Symbolique et la Mort*. Paris: Gallimard, 1976
- Berman, Marshall: *All that is solid melts into air*. London: Verso, 1983
- Brennan, Thomas: *Public drinking and popular culture in eighteenth century Paris*. New Jersey: Princeton University Press, 1989
- Broady, Donald: *Piilo-opetussuunnitelma*. Jyväskylä: Vastapaino, 1986
- Brown, Richard: Work. P. 55—159. In: Abrams, Philip (ed.): *Work, urbanism and inequality*. UK Society Today. London: Weidenfeld and Nicolson, 1978
- Bruun Kettil: *Maktens centrum: centraladministrationen*. S. 74—114. I: Bruun, Kettil & Frånberg, Per (red.): *Den svenska supen*. Stockholm: Prisma, 1985
- Choquet, Marie & Kandel, Denise & Thomas, Jean-Paul: *Réflexions sur les critères de désocialisation au travers des résultats d'enquêtes épidémiologiques*. Actes de la 1ere Biennale HCEIA. Paris: Haut Comité d'étude et d'Information sur l'Alcoolisme, 1990
- Durkheim Emile: *Sosiaalisesta työnjaosta*. Jyväskylä: Gaudeamus, 1990
- Erikson, Robert: *Changes in social mobility in industrial nations: the case of Sweden*. Research in Social Stratification and Mobility, Vol. 2. JAI Press, 1983
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar: *Den kultiverade människan*. Lund: Liber, 1983
- Gellner, Ernest: *Nations and nationalism*. Oxford: Basil Blackwell, 1983
- Gilbert, Neil & Gilbert, Barbara: *The enabling state: modern welfare capitalism in America*. New York: Oxford University Press, 1989
- Granberg, Leo: *Valtio maataloustulojen tasaajana ja takaaajana*. Helsinki: Suomen Tiedeseura, 1989
- Habermas, Jürgen: *Moderni — keskeneräinen projekti*. Teoksessa: Sironen, Esa & Kotkavirta, Jussi: *Moderni/postmoderni*. Jyväskylä: Tutkijaliitto, 1986
- Hall, Catherine & Davidoff, Leonore: *Family fortunes. Men and women of the English middle class 1780—1850*. London 1988
- Harrison, Brian: *Drink and the Victorians. The temperance question in England 1815—1978*. London: Faber & Faber, 1971
- Illich, Ivan: *The medical Nemesis. The expropriation of health*. London: Marion Boyars, 1975
- Johnson, Jan: *Class origin, cultural origin and educational attainment: the case of Sweden*. European Sociological Review (1987): 3, 229—242
- Journal of Family History 1987: 1—3
- Järvinen, Margaretha: *The controlled controllers: Women, men and alcohol*. Konferenssiesitelmä, maaliskuu 1991
- Kevätsalo, Kimmo: *Selviytymistä, vastarintaa, vapauspyrkimyksiä*. Helsinki: Tutkijaliitto, 1988
- Kivinen, Osmo: *Koulutuksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla*. Turku: Turun yliopisto, 1988
- Kortteinen, Timo: *Agricultural alcohol and social change in the Third World*. Helsinki: The Finnish Foundation for Alcohol Studies, 1989
- Kosonen, Pekka: *Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit*. Tampere: Vastapaino, 1987
- Larson, Jonathan: *Johdatus ekoteolliseen ratkaisuun*. Helsinki: Hanki ja jää, 1989
- Lash, Scott: *The end of neo-corporatism? The breakdown of centralized bargaining in Sweden*. British Journal of Industrial Relations (July 1985), 215—239
- Lash, Scott: *The sociology of postmodernism*. London and New York: Routledge, 1990
- Lash, Scott & Urry, John: *The end of organized capitalism*. Cambridge: Polity Press, 1987
- Lasslett, Peter: *Characteristics of the western family considered over time*. In: Lasslett, Peter (ed.): *Family life and illicit love in earlier generations*. Cambridge 1977
- Linder, Marc: *Self-employment and the petty bourgeoisie: comment on Steinmetz and Wright*. American Journal of Sociology 96 (1991), 727—740
- Lindgren, Jarl: *Suomen väestö ennusteiden valossa*. S. 7—17. Teoksessa: *Suomalainen väestörulette*. Helsinki: Väestöliitto, 1990
- Lowe, Roy: *Education in the post-war years. A social history*. London and New York: Routledge, 1988
- Magnusson, Lars: *Orsaker till det förindustriella drickandet — supandet i hantverkets Eskilstuna*. Alkoholpolitik 2 (1985): 1, 23—29
- Mills, C. Wright: *White collar*. Oxford, New York, London: Oxford University Press, 1956
- Moorhouse, Bert: *The status of status in sociology*. A paper presented at the Second Conference on the Sociology of Consumption. Vuoranta, September 1989
- Mäkelä, Klaus & Room, Robin & Single, Eric & Sulkunen, Pekka: *Alcohol, society and the state*. I. Toronto: Addiction Research Foundation, 1981
- Mäkelä, Klaus & Partanen, Juha: *Alkoholipolitiikan tulevaisuudesta*. Alkoholipolitiikka 47 (1982): 2, 78—85
- Noponen, Martti: *Kansanedustajien sosiaalinen tausta*. Teoksessa: Noponen, Martti (toim.): *Suomen kansanedustusjärjestelmä*. Porvoo: WSOY, 1989
- Noro, Arto: *Muoto, moderniteetti ja ”kolmas”*. Helsinki: Tutkijaliitto, 1991
- Offe, Klaus: *Disorganized capitalism*. Cambridge: Polity Press, 1985

Pöntinen, Seppo: Social mobility and social structure. A comparison of Scandinavian countries. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 1983

Rahkonen, Ossi & Ahlström, Salme: Trends in drinking habits among Finnish youth from 1973 to 1987. *British Journal of Addiction* 84 (1989), 1075—1083

Rinne, Risto & Jauhiainen, Arto: Koulutus, professionaalistuminen ja valtio. Julkisen sektorin koulutettujen reproduktioammattikuntien muotoutuminen Suomessa. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A: 128. Turku, 1988

Simpura, Jussi: Kuka päättää mitä ovat sosiaaliset ongelmat. *Sosiaalinen aikakauskirja* 85 (1991): 1, 5—14

Steinmetz, George & Wright, Eric Olin: The fall and rise of the petty bourgeoisie: changing patterns of self-employment in the postwar United States. *American Journal of Sociology* 94 (1989), 973—1018

Sulkunen, Irma: Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Helsinki: Hanki ja jää, 1989

Sulkunen, Irma: Temperance as a civic religion. *Contemporary Drug Problems* 12 (1985), 267—285

Sulkunen, Pekka: Alkoholin kulutus ja elinolojen muutos toisen maailmansodan jälkeen. S. 129—169. *Sosiaalipolitiikka* 1980 (toim. Jorma Sipilä). Helsinki 1980

Sulkunen, Pekka: Miksi alkoholin kulutus vähenee Ranskassa? *Ammattiryhmittäinen tarkastelu. Alkoholipolitiikka* 51 (1986): 3, 120—128

Sulkunen, Pekka: Miksi alkoholin kulutus vähenee Ranskassa II. Asuinpaikan vaikutukset ja yhteenveto. *Alkoholipolitiikka* 53 (1988): 2, 66—75

Sulkunen, Pekka & Rahkonen, Keijo: Julma hyvinvointivaltio. Juopuneiden säilöönottokäytäntö Suomessa. *Alkoholipolitiikka* 52 (1987): 2, 50—60

Suomen kansanedustuslaitoksen historia. Osa 12. Helsinki: Eduskunnan historiakomitea, 1982

Suomen raittiusjärjestöt ry. Toimintakertomukset 1981—1990

Taylor-Gooby, Peter: Welfare, hierarchy and the new right. The impact of social policy changes in Britain, 1979—89. *Käsikirjoitus*

Uusitalo, Liisa: Are environmental attitudes and behaviour inconsistent. Findings from a Finnish study. *Scandinavian Political Studies* 13 (1990), 211—226

Wright, Eric Ohlin: Class, crisis and the state. London: New Left Books, 1978

Wright, Eric Ohlin: *Classes*. London: Verso, 1985

Väänänen, Pekka: Valtuustosta valtiopäiville. Kansanedustajien kunnallisten tehtävien kasautuminen. *Kanava* 16 (1988), 436—438

Äström, Lissie: *Husmodern möter folkhemmet*. S. 196—255. I: *Modärna tider*. Lund: Liber, 1985.

ENGLISH SUMMARY

Pekka Sulkunen: The end of great projects (Suurten projektien loppu)

This article joins the literature on the "End of a period" that has recently appeared on the social history of the present. The thesis here is that the post-war period in industrialized capitalist countries has been characterized by three great social projects: Material-Technological Progress; Egalitarian Individualism and National Welfare State. These projects have organized social activities and motivated class-based political groupings to his-

torical action. For various reasons, these projects have now run their course. Material-Technological Progress is no longer possible because of environmental constraints; Egalitarian Individualism has turned into a principle of closure in which entry to educational and professional careers is again becoming extremely selective; National Welfare States are no longer historical projects, instead they are power structures, and their functions are changing from security to remedy. Alcohol policies are discussed as an example of these larger social changes.